

Оксана Рибачук,
ORCID iD 0000-0003-1286-3471
методист кафедри теорії й методики
дошкільної та початкової освіти
Миколаївський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
вул. Адміральська, 4-а, 54001, м. Миколаїв, Україна
oksana.rybachuk@toippro.mk.ua

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «КУЛЬТУРА ДОБРОСУСІДСТВА» В КОНТЕКСТІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті висвітлено потребу впровадження в сучасній українській початковій школі інтегрованого курсу «Культура добросусідства», який створений для набуття практичних навичок та компетентностей здобувачів освіти відповідно до цілей початкової загальної освіти, визначених у Державному стандарті, як «Культура добросусідства: я досліджую світ. Інтегрований курс для 1–2 класів» та «Культура добросусідства: я досліджую світ. Інтегрований курс для 3–4 класів» на основі типової освітньої програми, розробленої під керівництвом Р. Б. Шияна.

Проаналізовано методологічні установки для апробації та адаптації курсу в закладах загальної середньої освіти з метою гуманізації освіти та оновлення виховних систем із огляду на набуття досвіду співжиття суспільства за демократичними принципами; практичний потенціал курсу для формування в учнів не лише знанневого складника, а й реалізації компетентнісного, діяльнісного та інтегрованого підходів у сучасній українській школі.

Розроблено методичні вказівки щодо проведення занять з аксіологічної тематики в інтегрованому курсі «Культура добросусідства: я досліджую світ» у 1–2 та 3–4 класах для вчителів, які підвищують кваліфікацію на базі Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Ключові слова: інтеграція; інтегроване навчання; компетентнісний підхід; Нова українська школа; освітній процес; початкова школа; регіональна специфіка; розвиток міжкультурної, громадянської, миротворчої освіти.

© Рибачук О. А., 2022

Вступ. Ключовою реформою освіти в Україні є створення Нової української школи, у якій буде безпечно та комфортно навчатися, яка буде готувати учнів до життя у світі, що стрімко змінюється. І ті державні стандарти, які вже закладено, передбачають не лише формування знанневого складника, а й зумовлюють реалізацію компетентнісного, діяльнісного та інтегрованого підходів. Саме такі підходи покла-

дено в основу курсу «Культура добросусідства», який уже понад 15 років є дієвим інструментом виховання дітей та юнацтва, сприяє розвитку критичного мислення, базується на загальнолюдських, моральних, етичних, соціально-політичних цінностях народу України.

Курс «Культура добросусідства» інтегрований і створений для набуття практичних навичок та компетентностей учнів

відповідно до цілей початкової загальної освіти, визначених у Державному стандарті. Програма названого курсу базується на типовій освітній програмі, розробленій під керівництвом Р. Б. Шияна. Він є альтернативою інтегрованому курсу «Я досліджую світ», який вивчають у початкових класах Нової української школи, завдяки розробленню програм «Культура добросусідства: я досліджую світ. Інтегрований курс для 1–2 класів» та «Культура добросусідства: я досліджую світ. Інтегрований курс для 3–4 класів» для закладів загальної середньої освіти, підкріплених для пілотування ретельно розробленими модельними програмами, методичними рекомендаціями та зошитами-посібниками, укладеними з урахуванням регіональних особливостей для кожної області країни окремо.

Подані в інтегрованому курсі відомості з освітніх галузей, які вивчають у початковій школі, а також із мовознавства, медіаосвіти, підприємництва, фольклористики тощо, ознайомлення з основами аксіології й конфліктології розкривають взаємозв'язок явищ навколишнього життя та дають можливість зменшити навчальне та інформаційне навантаження для учнів за рахунок інтеграції. Відтак у процесі міжпредметної інтеграції вчитель, установлюючи зв'язки на змістовому, операційно-діяльнісному й ціннісно-смысловому рівнях, має спроектувати роботу так, щоб усі види навчально-виховної діяльності злилися в єдине ціле, активізуючи творчу діяльність, пізнавальні можливості й самостійну роботу вихованців. У контексті модернізації освіти важливою умовою ефективного використання розвивального потенціалу міжпредметної інтеграції є поєднання традиційних засобів навчання з інноваційними в напрямі технологізації навчального процесу (Мхитарян О. Д., 2021, с. 72), а перевага виконання розвивальних і виховних вправ та завдань в інтегрованому навчанні через активну діяльність сприяє успішному формуванню практичних умінь, навичок і моделей поведінки, спрямованих передусім на розвиток особистості, громадянської відповідальності, соціальної компетентно-

сті, прищеплення поваги до різноманітності.

Актуальною в сучасних умовах є спрямована на виконання важливих для суспільства завдань головна ідея курсу навчитися жити відповідно до принципів демократії, уміти відстоювати свої права та мати активну життєву позицію, будувати гармонійні відносини з навколишнім світом, критично мислити, уміти аналізувати інформацію та приймати виважені рішення, практично реалізувати ідеї побудови демократичного суспільства, брати участь у суспільному, політичному житті країни.

Саме це є обґрунтуванням необхідності теоретичного розгляду методологічних установок та розкриття практичних аспектів викладання інтегрованого курсу «Культура добросусідства» в контексті сучасної української початкової школи з огляду на суперечності, які виникають у суспільстві, – потреба в культурі й несприйняття різноманітності світу.

Метою статті є аналіз особливостей інтегрованого курсу «Культура добросусідства» в контексті Нової української школи.

Завдання статті:

Для реалізації мети поставлено такі завдання:

1) розглянути й проаналізувати методологічні установки впровадження курсу «Культура добросусідства» в початковій школі як інтегрованого курсу «Я досліджую світ» за програмою Р. Б. Шияна;

2) проаналізувати програму інтегрованого курсу «Культура добросусідства» для початкової освіти в контексті сучасної української школи;

3) розробити методичні вказівки щодо проведення занять з аксіологічної тематики в інтегрованому курсі «Культура добросусідства: я досліджую світ» у 1–2 та 3–4 класах для вчителів, які підвищують кваліфікацію на базі Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання розвитку особистості та формування активної громадянської позиції,

виховання патріотів і громадян, соціально компетентних осіб досліджують науковці в педагогічній, політичній та психологічній сферах. Їх розглядають у Концепції розвитку громадянської освіти в Україні (2018), Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2015), Концепції «Нова українська школа» (2016). Сформовані концептуальні положення, дієві підходи та напрями, мета становлення активної громадянської позиції молоді спрямовані на розвиток української державності.

Проблема патріотичного виховання учнів, метою якого має стати створення основ громадянської позиції українського суспільства, висвітлена у працях вітчизняних науковців (І. Д. Бех, О. І. Вишневський, В. С. Коваль, О. Г. Коркішко та інші).

Вагомий внесок в обґрунтування актуальних проблем громадянського виховання молоді, формування в неї національної свідомості вносять науково-теоретичні та практичні дослідження науковців (Р. А. Арцишевський, М. Й. Боришевський, Г. Г. Ващенко).

Досвід молодіжної політики в Україні з формування української громадянської ідентичності на українських традиційних суспільно-державницьких цінностях є темою наукових робіт О. М. Балакіревої, В. М. Барабаша, М. Ф. Головатого, В. С. Куйбіди, М. О. Перепелиці.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів

Методологічні установки впровадження курсу «Культура добросусідства» в початковій школі як інтегрованого курсу «Я досліджую світ» за програмою Р. Б. Шияна

Закон України «Про освіту» визначає, що держава створює умови для здобуття громадянської освіти, спрямованої на формування компетентностей, пов'язаних із реалізацією особою своїх прав і обов'язків як члена суспільства, усвідомленням цінностей громадянського (вільного демократичного) суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина (Закон України «Про освіту», 2018). Саме

тому виховний потенціал має бути важливим складником освітнього процесу, який зорієнтований на соціально-політичні, морально-етичні, духовні та загальнолюдські цінності, домінуючі для громадян України; упливати на становлення світогляду молодого покоління.

Сучасна освіта орієнтована на особистість, відтак метою освітнього процесу є розкриття й розвиток індивідуальності кожної дитини на основі формування її особистісної культури, навчання дитини взаємодіяти з іншими людьми, собою, навколишнім світом на основі моральних цінностей, гармонії. Така модель освітнього середовища покликана базуватися на засадах демократизму й гуманізму, сприяти створенню умов для особистісного розвитку, самопізнання, самореалізації зростаючої особистості (Ковбасюк Т. Л., 2019, с. 152) Із метою гуманізації освіти та оновлення виховних систем з огляду на набуття досвіду співжиття суспільства за демократичними принципами для викладання в закладах загальної середньої освіти розроблений український інтегрований наскрізний курс виховної спрямованості «Культура добросусідства», який має конкретне практичне значення для становлення того рівня свідомості і культури, без якого неможливо побудувати гармонійне толерантне сучасне суспільство.

Програма курсу «Культура добросусідства» відповідає Державному стандарту початкової освіти (2019) і спрямована на формування та розвиток усіх ключових компетентностей для навчання протягом життя, а також міжкультурної, громадянської, миротворчої освіти України, сприяє попередженню міжнаціональних конфліктів і зниженню агресивності в суспільстві, навчає запобігати проявам негативних етнічних стереотипів, є важливим складником формування особистості дитини й підготовки її до життя в сучасному світі.

Питання міжкультурної комунікації як процес обміну інформацією, почуттями, думками представників різних культур нині є дуже важливим. Ефективне вирішення цього питання полягає в зміцненні

соціальної і духовної консолідації в суспільстві, створенні високої культури міжособистісного і міжнаціонального спілкування, формуванні навичок міжкультурної взаємодії, яка враховує компетентність у використанні вербальних і невербальних модальностей (Печенікова Л. М., 2016, с. 108). Досягненню найкращих результатів у розвитку міжкультурної комунікації сприяє упровадження програм миротворчого співіснування, курсу «Культура добросусідства» в початковій школі. Майбуття України, подальший шлях її розвитку залежить від життєвої позиції, моральних цінностей, свідомості молодого покоління, рівня культури та вміння сприймати різноманітність світу.

У країні склалася ситуація, коли реально наявне культурне розмаїття недооцінюється, а іноді сприймається як гальмо на шляху національної консолідації. Незважаючи на фактичне культурне, етнічне та конфесійне розмаїття в країні, населення здебільшого не бажає приймати світ у всьому його різноманітті. Протягом багатьох десятиліть формувалися стереотипи щодо різних груп населення (Програма наскрізного інтегрованого курсу за вибором «Культура добросусідства», 2018, с. 4). Актуальним є питання розширення й удосконалення діяльності з дітьми та дорослими, яка сприятиме формуванню в нашій багатонаціональній країні доброзичливих відносин, становленню інтеграційних процесів і співпраці між громадами та регіонами.

Наша країна переживає неоголошену війну. Багато людей стали внутрішньо переміщеними особами чи обрали еміграцію. Важливого значення набула соціальна інклюзія, вміння адаптуватися в нових умовах, мати психологічну стійкість і будувати гармонійні відносини з навколишнім світом, спілкуватися та налагоджувати партнерські стосунки з сусідами, адже нині нашими сусідами фактично є різні країни світу.

Мета програм курсу «Культура добросусідства» для 1–2 класів (І цикл) та 3–4 класів (II цикл) закладів загальної середньої освіти – забезпечення гармо-

нічного розвитку та виховання соціально компетентних, із критичним мисленням толерантних осіб, громадян і патріотів своєї Батьківщини, які поділяють демократичні цінності і відповідально ставляться до рідного краю, громади, країни та прагнуть зберігати, розвивати і примножувати природний, економічний і культурний потенціал України» (Культура добросусідства: я досліджую світ. Інтегрований курс для 3–4 класів. Збірка програм і методичних рекомендацій, 2021, с. 8).

Відповідно до мети програма курсу націлена на виконання низки стратегічних завдань, серед яких:

- системність у формуванні соціальної і громадянської компетентності та толерантності в учнів та їхніх батьків;
- формування інтересу до життя свого регіону, культури краю; бажання турбуватися про його добробут; уміння діяти конструктивно та соціально компетентно;
- уміння вести діалог, вирішувати питання проблемного характеру з огляду на принципи демократії та культури миру;
- формування вміння мислити критично, аргументовано відстоювати свої погляди, права, пропонувати конструктивні ідеї;
- уміння обирати ефективні рішення; виважено ставитися до грошей, формувати підприємницькі вміння та ініціативність;
- вироблення навичок діяти екологічно свідомо, із дотриманням правил природоохоронної поведінки.

Упровадження інтегрованого курсу «Культура добросусідства» водночас із викладанням інших предметів за новим Державним стандартом початкової освіти в закладах загальної середньої освіти сприяє реалізації державної політики з розвитку громадянської освіти, інтеграції суспільства до співпраці та об'єднання регіонів для захисту демократії в країні, її цілісності та процвітання. У ньому враховано ефективний досвід інших країн з упровадження програм мирного співіснування, який поширюється та передається для використання і взаємодії на міжнародному рівні. Курс упроваджує інформаційно-дослідний

центр «Інтеграція та розвиток» у співпраці з Міністерством освіти і науки України у рамках проекту «Пілотування викладання предмета «Культура добросусідства» в Новій українській школі та забезпечення сталості його впровадження» за підтримки Програми сприяння громадській активності «Долучайся!», що фінансує Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) та впроваджує Раст в Україні.

Зміст курсу «Культура добросусідства» відповідає його назві, бо виховує в учнів толерантність, надає перевагу загальнолюдським, демократичним цінностям, проголошує рівність, здатність до співпереживання, рефлексії, незважаючи на релігійні та етнічні відмінності, статус, вивчає традиції й культуру різних народів та підтримує суспільну значущість міжкультурного спілкування. Культурними концептами є також уміння спілкуватися державною, рідною й іноземними мовами, участь у різних видах творчості, доброзичливість, уміння дотримуватися правил етики у співпраці та спілкуванні, відповідальність.

Діяльнісний підхід у викладанні курсу також дає змогу розглядати культуру не тільки як матеріальні надбання й духовні цінності, які створила людина в процесі цілеспрямованої діяльності, але й передусім як відносини, що виникають у ході нагромадження, обміну, трансляції культурних смислів і значень. Використання діяльнісного підходу в освітньому процесі збагачує його новими цінностями, смислами й значеннями, які акумулюються в різноманітних пластах виховного потенціалу тієї чи іншої культури (Кендзьор П. І., 2017, с. 28). За Державним стандартом початкової освіти саме діяльнісний підхід із застосуванням ігрових методів навчання у 1–2 класах та на інтегровано-предметній основі у 3–4 класах є провідним в освітньому процесі як такий, що забезпечує його високу ефективність.

Інтегрований курс «Культура добросусідства» – у формальній системі освіти України єдиний курс, який має схвалені МОН України програми та частково розро-

блені матеріали для дошкільця, усіх рівнів шкільної, вищої освіти та освіти дорослих. Програми курсу розроблені наскрізно для всіх вікових груп дітей: у програмах для закладів загальної середньої освіти першого ступеня інтегровані теми співзвучні з темами програми для дошкільників та мають продовження й поглиблення у програмах середньої й старшої шкіл.

Курс «Культура добросусідства» має розроблений інструментарій ефективності на основі спостереження та фіксації особистісних змін у відносинах, спілкуванні учнів, розроблені модифіковані та проєктивні методики, опитувальники. Наразі він викладається в 21 області України.

Викладання курсу «Культура добросусідства» в закладах освіти можна розпочати практично з будь-якого класу як спецкурсу за рахунок годин варіативної частини базового навчального плану (35 годин на рік). Крім інтегрованого курсу «Культура добросусідства: я досліджую світ» у початковій школі за програмою Р. Б. Шияна, ці програми та навчально-методичний комплекс можуть бути задіяні в рамках Нової української школи для ранкових зустрічей, годин спілкування та для розроблення вчителем власних програм.

Програми інтегрованого курсу «Культура добросусідства» для початкової освіти в контексті сучасної української школи

Програми і методичні рекомендації до інтегрованого курсу «Культура добросусідства: я досліджую світ» (2021) у початковій школі створені науковцями та практиками – учасниками громадської організації «Інформаційно-дослідний центр «Інтеграція та розвиток». Це два самостійні документи: «Культура добросусідства: я досліджую світ. Інтегрований курс для 1–2 класів» та «Культура добросусідства: я досліджую світ. Інтегрований курс для 3–4 класів» закладів загальної середньої освіти.

В основу освітніх програм для пілотування інтегрованого курсу «Культура добросусідства: я досліджую світ» у почат-

кових класах закладів загальної середньої освіти, розроблених на основі схвалених до використання програм наскрізного інтегрованого спецкурсу «Культура добросусідства» (лист ДНУ ІМЗО МОН України № 22.1/12-Г-366 від 15.06.2018), покладено Загальну декларацію прав людини (1948), Конвенцію ООН про права дитини (1989), Декларацію принципів толерантності (1995), Європейську рамку компетентностей для освіти впродовж життя (2006, 2018), Люблянські рекомендації щодо інтеграції різноманітних суспільств (2012), Хартію Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини СМ/Рес (2010)7, Рамку компетентностей для культури демократії Ради Європи (2016) Концепцію Нової української школи (2016), Закон України «Про освіту» (2017) (Програма наскрізного інтегрованого курсу за вибором «Культура добросусідства», 2018, с. 4).

Кожна з освітніх програм має таку структуру:

- *пояснювальна записка*, де визначено мету програми, стратегічні завдання та концептуальну основу – основні положення системного, компетентнісного та особистісно-діяльнісного підходів;
- викладання предметів інтегрованого курсу «Культура добросусідства: я досліджую світ» реалізується відповідно до *базового навчального плану* типової освітньої програми, яку розробив авторський колектив під керівництвом Р. Б. Шияна. Відмінність – інформатику викладають як окремих предмет у всіх класах;
- *очікувані результати та пропонований зміст* прописані у програмі за кожною з тем за освітніми галузями із зазначенням орієнтовного порядку тижнів навчання.

Програми інтегрованого курсу «Культура добросусідства: я досліджую світ» спрямовані на формування в здобувачів освіти відповідно до Державного стандарту початкової освіти комплексу ключових і предметних компетентностей. Компетент-

нісний потенціал курсу реалізується через спеціально організовану діяльність учнів відповідно до кожної з ключових компетентностей, компоненти яких прописані у програмі та передбачають набуття учнями конкретних умінь і ставлень до навколишнього світу завдяки перевазі діяльнісних методів навчання: організації навчальних досліджень, виконанню проєктів та практичних робіт. Для ефективного упровадження інтегрованого курсу розроблено навчально-методичні матеріали: модельну навчальну програму, зошити-посібники, укладені за регіональним принципом, методичні вказівки щодо використання навчально-методичного забезпечення інтегрованого курсу, дидактичні та методичні матеріали (текстові, творчі, практико-орієнтовані вправи, аудіо- та відеоматеріали), навчальні завдання до кожного тематичного тижня. Вони складають цілісний методичний комплекс для викладання курсу відповідно до вимог Концепції «Нова українська школа».

У навчальному плані освітньої програми інтегрованого курсу «Культура добросусідства: я досліджую світ», як і за типовою освітньою програмою, розробленою під керівництвом Р. Б. Шияна, для викладання передбачено 7 годин тижневого навантаження. Орієнтовний розподіл годин між освітніми галузями в рамках цього інтегрованого курсу такий: мовно-літературна – 2; математична – 1; природнича, технологічна, соціальна і здоров'язбережувальна, громадянська та історична – разом 4.

З огляду на автономію вчитель може змінювати запропоновану програмою послідовність вивчення тем (не порушуючи логічного порядку), розширювати або звужувати час для їх вивчення, ураховуючи ідеї дитиноцентризму: активність учнів у навчальному процесі, орієнтація на інтереси та досвід учнів, створення навчального середовища, яке б перетворило навчання на яскравий елемент життя дитини; практична спрямованість навчальної діяльності, взаємозв'язок особистого розвитку дитини з її практичним досвідом; відмова

від орієнтації навчально-виховного процесу на середнього школяра і обов'язкове врахування інтересів кожної дитини (Нова українська школа: поради для вчителя, 2018, с. 18–19). Передбачений також один резервний тиждень у навчальному році, який учитель може використати на власний розсуд.

Розглянемо тему з програми 1 класу «Я досліджую світ природи і світ людей навколо себе», яка розрахована на вивчення орієнтовно протягом 18-го тижня навчання. Очікувані результати, визначені в освітній програмі за темою, спрямовані на реалізацію завдань, які виокремлені в усіх освітніх галузях, що інтегруються в курсі, мають індекси, відповідно до Державного стандарту та розраховані на їх досягнення кожним учнем протягом I циклу навчання. За назвою тижня вивчення окремих освітніх галузей чітко не простежуємо. Це інтегровані освітні процеси, розроблені за принципом емерджентної якості (синергії), коли ціле виявляється більшим, ніж сума складників, щоб після вивчення теми в дітей склався про неї цілісний пазл.

Для пілотування інтегрованого курсу «Культура добросусідства: я досліджую світ» у початкових класах сучасної української школи у збірнику програм опубліковані модельні навчальні програми, де висвітлено орієнтовну послідовність досягнення очікуваних результатів навчання учнів, види навчальної діяльності та дослідницькі питання, вирішення яких є основним завданням освітнього процесу за допомогою пропонованого змісту курсу.

У рамках теми «Я досліджую світ природи і світ людей навколо себе» орієнтовні *дослідницькі питання* стосуються властивостей повітря, способів його дослідження, використання для потреб людини та охорони довкілля.

Вирішення дослідницьких питань є основним видом роботи під час вивчення теми. Учитель може змінювати послідовність їхнього опрацювання, обирати шляхи досягнення очікуваних результатів навчання, які ідентичні з визначеними в освітній навчальній програмі, використовуючи *про-*

понований зміст із теми за освітніми галузями:

- **МОВ** (мовно-літературна освітня галузь). Написання коротких письмових повідомлень. Добір ілюстрацій до змісту прочитаного тексту. Визначення головного і другорядного у прочитаному тексті.

Очікувані результати: пов'язує інформацію з тексту з відповідними життєвими ситуаціями; визначає головне і другорядне в тексті; розповідає про власні уподобання в природному довкіллі; описує винаходи людства; добирає ілюстрації до змісту тексту; обмінюється короткими письмовими повідомленнями; розповідає про результати дослідження.

- **МАО** (математична освітня галузь). Термометр. Вимірювання температури повітря. Іменовані числа (градуси).

Очікувані результати: розповідає, які бувають термометри; здійснює і порівнює вимірювання температури повітря; користується інструментами для вимірювання величин; порівнює іменовані числа, подані в одиницях температури; обчислює значення виразів на 1–2 дії; зчитує дані з таблиць, піктограм, схем.

- **ПРО** (природнича освітня галузь). Здогад. Гіпотеза. Повітря та його властивості. Вимірювання температури повітря (прилади). Зміни, що відбуваються з повітрям.

Очікувані результати: розуміє значення повітря для природи і людини; розповідає про відомі властивості повітря; бере участь у дослідженні повітря; знає, якими приладами користуються для вимірювання температури повітря, і вимірює її; висловлює здогад про ймовірний результат дослідження (результати вимірювання температури повітря взимку).

- **СЗО** (соціальна та здоров'язбережувальна освітня галузь). Безпека в довкіллі. Корисні та шкідливі впливи на вибір безпечної поведінки.

Очікувані результати: досліджує зміни, пов'язані з людською діяльністю, які відбуваються у знайомому просторі; пояснює можливі небезпеки, з якими може стикатися людина в довкіллі; розрізняє корис-

ні та шкідливі впливи поведінки батьків, учителів, друзів, ЗМІ тощо; пояснює, як правила та їхнє дотримання впливають на безпеку в довіллі, зокрема вдома, у школі.

- ГЮ (громадянська та історична освітня галузь). Природа як засіб до існування. Припущення про правдивість інформації.

Очікувані результати: пояснює, як природа дає людям засоби для існування; на основі власного досвіду надає підтвердження правдивості відомостей про природу, висловлює свою думку про це; запитує в дорослих про правдивість здобутої інформації; пояснює, чому природа важлива для людини; пояснює, чому зберігати природу – обов'язок кожного.

- ТЕО (технологічна освітня галузь) Виготовлення виробу, який конструюється з елементів приладів, що працюють за допомогою повітря.

Очікувані результати: разом із дорослими планує та реалізовує найпростіші трудові дії (доглядає за рослинами і тваринами); задумує конструкцію виробу, який працює за допомогою повітря, та конструює його з елементів конструкторів або інших готових елементів (коробок, банок, пластикових пляшок тощо) (Культура добросусідства: я досліджую світ. Інтегрований курс для 1–2 класів. Збірка програм і методичних рекомендацій, 2021, с. 136–137).

Матеріал із теми, запропонований у посібниках, вправи, завдання забезпечують обсяг інформації, пошукову, дослідницьку роботу учнів у виявленні закономірностей, формують ключові та предметні компетентності. А діяльнісний підхід у навчанні передбачає виконання досліджень, практичних робіт, ситуативних завдань, проєктну діяльність, моделювання та прогнозування.

Для проведення тематичного тижня в методичних рекомендаціях розміщено орієнтовний план-розробку, у якому докладно розписана навчальна діяльність здобувачів освіти за кожним проблемним питанням, подано шаблони, схеми, інтернет-ресурси та матеріали для учнів та вчителя.

Вирішенню дослідницьких питань передують вивчення питання «Хто такий дослідник?» з опрацюванням роздаткового матеріалу «Що допомагає досліднику?».

Відповідно до цього для дослідження можливостей органів чуття дібрано низку активностей:

- слух – діяльність із використанням аудіозапису звуків вітру;
- шкіра (дотик) – моделювання руху повітря;
- зір – спостереження в природі, руханка «Молекули та атоми»;
- нюх – дидактична гра «Хованки із запахами» тощо.

Для наступного виду роботи – формування проблемного питання про властивості повітря, сплановано опрацювання дітьми літературного твору із застосуванням стратегій «Кубик Блума» та «Моє передбачення» (казка «Повітря»). А відповіді на дослідницькі питання («Наскільки повітря важке?/Як можна зважити повітря?», «Чи можна нагріти повітря?», «Як працює термометр?», «Чи повітря чисте?», «Що забруднює повітря?») учні отримують, послуговуючися знаннями про вивчені органи чуття, за результатами експериментів та дослідів, інструкції та рекомендації до проведення яких деталізовано.

Із теми «Я досліджую світ природи і світ людей навколо себе» запропонована цікава навчальна діяльність – моделювання повітряної кулі. Для виконання цієї роботи вчителю надано інформаційно-ресурсну підтримку: дібрано відеоряд про використання людьми повітря для власних потреб, мультфільм «Повітряна куля» («Фіксики») та відеоінструкцію з виготовлення паперової повітряної кулі, що допоможе дітям успішно впоратись із завданням та здійснити віртуальну подорож на «власній» повітряній кулі, прикрасивши її своєю світлинкою.

Основним посібником інтегрованого курсу є робочі зошити. Цей посібник – три в одному: матеріали для вчителя, дитини і батьків. Цю роль вони виконують під час реалізації курсу «Культура добросусідства в Новій українській школі». Кожний регіон

розробив їх для себе, зокрема й Миколаївщина. Теми програм, які розкривають регіональні відмінності областей країни, дають змогу особливості культури населення, природне середовище, історію різних куточків України врахувати для створення загальноукраїнського контексту. Крім номера тижня у програмах також указаний номер теми за зошитом-посібником.

Зміст регіонального зошита спирається на набутий досвід здобувачів освіти та їхні знання, містить інформацію, цікаву не тільки для дітей, а і для їхніх батьків про свій край, відомості з культури, етнографії, мов жителів регіону, історії імен і прізвищ, назв міст та сіл. Для Миколаївщини укладені такі зошити-посібники щодо викладання інтегрованого курсу «Культура добросусідства» у 1, 2 та 3 класах відповідно «Я, моя сім'я і мої сусіди», «Місце, де ми живемо. Миколаївщина» і «Учимося, працюємо та відпочиваємо разом. Миколаївщина». Якщо адаптованого зошита-посібника немає, у роботі можна застосувати посібник, розроблений для сусіднього регіону.

Освітні навчальні програми містять також теми, які не згадують у посібниках. Для самостійного творчого конструювання занять учителем, тематичного навчання можна використовувати модельні навчальні програми та додатки до них. Педагогічним працівникам, які проходять сертифіковане навчання на базі громадської організації «Інформаційно-дослідний центр «Інтеграція та розвиток», надають для використання в роботі електронну підтримку. На сайті вказаного центру також розміщують матеріали з методичної підтримки курсу.

З огляду на потребу підвищення професійної компетентності вчителів, які упроваджують інтегрований курс «Культура добросусідства» в закладах загальної середньої освіти, передбачено проведення курсів і на базі обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти. Договір про співпрацю з громадською організацією «Інформаційно-дослідний центр «Інтеграція та розвиток» (керівник групи розробників курсу М. А. Араджионі, кандидат історичних наук, провідний науко-

вий співробітник Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України) підписав також і Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. Курси підвищення кваліфікації проведено дистанційно в червні 2021 року для вчителів початкових класів Миколаївщини, які розширили та вдосконалили професійні знання щодо інноваційних підходів до викладання курсу «Культура добросусідства» та розуміння його особливостей у контексті Нової української школи. Для їх проведення розроблено програми, методичні вказівки та навчальні матеріали.

Для формування професійної компетентності щодо впровадження курсу «Культура добросусідства» з питання розвитку ціннісних орієнтирів і ставлень учнів початкової школи на засадах ідей та положень Нової української школи на основі програми підвищення кваліфікації для вчителів початкових класів розроблені методичні вказівки щодо проведення занять з аксіологічної тематики в інтегрованому курсі «Культура добросусідства: я досліджую світ» у 1–2 та 3–4 класах для вчителів, які підвищують кваліфікацію на базі Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Мета практичного заняття в асинхронному форматі – формування професійної компетентності вчителів початкових класів щодо впровадження курсу «Культура добросусідства» з питання розвитку ціннісних орієнтирів і ставлень учнів початкової школи на засадах ідей та положень Нової української школи.

Серед очікуваних навчальних результатів – знання особливостей інтегрованого курсу «Культура добросусідства» з метою впровадження міжкультурної та гуманітарної освіти в початковій школі; уміння розробляти інтегровані уроки, тематичні дні з курсу «Культура добросусідства» в початковій школі, які передбачають формування в учнів високого рівня толерантності та пріоритетності загальнолюдських цінностей; установки до інноваційності.

Для успішного опанування змісту та виконання практичного завдання (розро-

блення фрагменту інтегрованого уроку/ тематичного дня з курсу «Культура добросусідства» в початковій школі, який передбачає формування в учнів високого рівня толерантності та пріоритетності загальнолюдських цінностей) вчителі ознайомились із навчальними матеріалами до заняття, програмами і методичними рекомендаціями інтегрованого курсу «Культура добросусідства: я досліджую світ» для 1–2 та 3–4 класів, робочими зошитами-посібниками для дітей і матеріалами для батьків і педагогів закладів загальної середньої освіти, методичною літературою з указаної теми

Теоретичний матеріал до заняття передбачає опрацювання основних понять із теми:

- аксіологічний підхід – це своєрідна філософсько-педагогічна стратегія, яка ґрунтується на ідеї пріоритету загальнолюдських цінностей і самоцінності кожної особистості та визначає перспективи подальшого вдосконалення системи освіти й оптимального використання педагогічних ресурсів відповідно до вимог сучасного суспільства (Ткачова Н. О., Варенко Т. К., 2009, с. 2);

- гуманізація в освіті – специфічна педагогічна діяльність, спрямована на організацію педагогічного процесу, головною метою якого є особистість та її прояви у власне «особистісних» діях – цілепокладанні, смислоутворенні, самостійності, відповідальності у виборі цінностей і вчинків, особистісному досвіді (Балл Г. О., 2007, с. 8);

- цінність – соціально-філософська категорія, що відображає один із найбільш істотних аспектів взаємодії людини й навколишньої дійсності: позитивне чи негативне значення матеріальних і духовних явищ і предметів для людини, соціальної групи, народу і людства (Кострюков С. В., 2004, с. 6).

Реалізація програми курсу «Культура добросусідства» за аксіологічним складником передбачає очікувані навчальні досягнення здобувачів освіти: спираючись на систему демократичних цінностей, орієн-

туватися в проблемах сучасного суспільно-політичного та соціально-економічного життя України, визначати власну позицію, розуміти ієрархію власних цінностей і толерантно ставитися до ієрархії цінностей іншої людини; усвідомлювати цінність розвитку та навколишнього різноманіття (Культура добросусідства: я досліджую світ. Інтегрований курс для 3–4 класів. Збірка програм і методичних рекомендацій, 2021, с. 15).

Ціннісний підхід у викладанні підкріпленій аксіологічною тематикою курсу «Культура добросусідства». Частина програми інтегрованого курсу «Культура добросусідства» для початкової школи мають відповідні назви: «Я, моя сім'я, мої сусіди»; «Місце, де ми живемо»; «Учимося, працюємо та відпочиваємо разом»; «Цінуймо край – пишаймося Україною». Цінності у вихованні дітей – не тільки добірка правил гідного співжиття в соціумі, а й формування установки, яка сприятиме реалізації себе в майбутньому як успішної особистості, громадянина.

До результатів освітньої діяльності учнів за ціннісним компонентом належать ставлення: ідентифікування себе як особистості та як громадянина/громадянки України; усвідомлення цінності людини (її життя, здоров'я, честі й гідності, недоторканності й безпеки); співпереживання за долю рідних і близьких, інших осіб, що потребують допомоги і підтримки; пошанування досвіду і цінностей власного й інших народів, держав, релігій і культур; толерантне сприйняття і ставлення до життєвої позиції іншого, волонтерство; підтримка громадських проєктів та ініціатив (Культура добросусідства: я досліджую світ. Інтегрований курс для 1–2 класів. Збірка програм і методичних рекомендацій, 2021, с. 14).

У кожній із тем інтегрованого курсу «Культура добросусідства» вчитель має виокремити ціннісний компонент. Інтегрована тема «Учуся знайомитися й приятелювати з однолітками» у 1 класі сприяє реалізації очікуваних результатів щодо розуміння емоцій і почуттів у різних

життєвих ситуаціях, поваги до інших, уміння налагоджувати дружні стосунки з оточенням, дотримання правил етичної та моральної поведінки вдома, у школі; під час спілкування з однолітками та дорослими. Учні опрацьовують дослідницькі питання, визначаючи поняття «дружба», моделюють ситуацію знайомства з однолітками, вчаться вербальних засобів спілкування та дотримання правил дружби, міркують про несхожість людей і важливість цього за матеріалами зошита-посібника та модельної програми:

- для досягнення очікуваних результатів із розуміння емоцій і почуттів у різних життєвих ситуаціях запропоновано опрацювання та обговорення змісту вірша В. Орлова «Жук», міркування за сюжетом казки Ліліан Муур «Крихітка Єнот і той, хто сидить у ставку»;

- вихованню поваги до інших, умінню налагоджувати дружні стосунки з оточенням допоможе робота з пам'яткою «Вчимося знайомитися і приємно спілкуватися» (моделювання вербальної і невербальної комунікації), діяльність «Поділ хліба на половинки та скиби» і математичні лічилки, виготовлення аплікації зі рваних частин паперу «Корабель для друзів»;

- дотриманню правил етичної та моральної поведінки вдома, у школі; під час спілкування з однолітками та дорослими сприятиме вправа для розвитку навичок невербальної міжкультурної комунікації «Вітаємося по?? ...» та обговорення важливості невербальних сигналів у спілкуванні та запобіганні конфліктам тощо.

Під час роботи з курсом «Культура добросусідства» важливою домінантою є увага загальнолюдським цінностям, індивідуальним особливостям учнів, особистому досвіду дитини і близьких їй людей, толерантність та практична направленість вивченого матеріалу і його застосування.

У грудні 2021 року кафедра теорії й методики дошкільної та початкової освіти та навчально-методична лабораторія акмеології Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти з метою популяризації інтегрованого курсу

«Культура добросусідства» для упровадження міжкультурної і громадянської освіти дітей та учнівської молоді Миколаївщини провели обласний семінар «Формування соціальної компетентності особистості шляхом упровадження програми «Культура добросусідства». Для освітян області робота з підготовки до викладання інтегрованого курсу «Культура добросусідства» буде продовжена.

Висновки та перспективи дослідження проблеми

У статті розглянуто та проаналізовано методологічні установки впровадження курсу «Культура добросусідства» як інтегрованого курсу «Я досліджую світ» за програмою Р. Б. Шияна в початковій школі та програми інтегрованого курсу «Культура добросусідства: я досліджую світ» для 1–2 та 3–4 класів:

- упровадження інтегрованого курсу «Культура добросусідства» сприяє реалізації державної політики з розвитку громадянської освіти, інтеграції суспільства до співпраці та об'єднання регіонів для захисту демократії в країні, її цілісності та процвітання;

- програма курсу «Культура добросусідства: я досліджую світ» відповідає Державному стандарту початкової освіти і спрямована на формування та розвиток усіх ключових компетентностей для навчання протягом життя, а також міжкультурної, громадянської, миротворчої освіти України;

- курс розроблений із метою гуманізації освіти та оновлення виховних систем з огляду на набуття досвіду співжиття суспільства за демократичними принципами для викладання в закладах загальної середньої освіти;

- викладання курсу «Культура добросусідства» у закладах освіти можна розпочати практично з будь-якого класу як спецкурсу за рахунок годин варіативної частини базового навчального плану. Крім інтегрованого курсу «Культура добросусідства: я досліджую світ» у початковій школі за програмою Р. Б. Шияна, ці програми та навчально-методичний комплекс можуть

бути задіяні в рамках Нової української школи для ранкових зустрічей, годин спілкування та для розроблення вчителем власних програм.

Проаналізовано програму інтегрованого курсу «Культура добросусідства» для початкової освіти в контексті сучасної української школи:

- для викладання у початковій школі розроблено освітні програми «Культура добросусідства: я досліджую світ. Інтегрований курс для 1–2 класів» та «Культура добросусідства: я досліджую світ. Інтегрований курс для 3–4 класів» (2021);

- викладання предметів інтегрованого курсу «Культура добросусідства: я досліджую світ» реалізується відповідно до базового навчального плану типової освітньої програми, розробленої авторським колективом під керівництвом Р. Б. Шияна;

- програми інтегрованого курсу «Культура добросусідства: я досліджую світ» спрямовані на формування в здобувачів освіти відповідно до Державного стандарту початкової освіти комплексу ключових і предметних компетентностей;

- компетентнісний потенціал курсу реалізується через спеціально організовану діяльність учнів відповідно до кожної з ключових компетентностей, компоненти яких прописані у програмі, та передбачають набуття учнями конкретних умінь і ставлень до навколишнього світу завдяки перевазі діяльнісних методів навчання: організації навчальних досліджень, виконанню проєктів та практичних робіт.

Для формування професійної компетентності вчителів початкових класів щодо впровадження курсу «Культура добросусідства» з питання розвитку ціннісних орієнтирів і ставлень учнів початкової школи на засадах ідей та положень Нової української школи на основі програми підвищення кваліфікації розроблено методичні вказівки. Серед очікуваних навчальних результатів – знання особливостей інтегрованого курсу «Культура добросусідства» з метою впровадження міжкультурної та гуманітарної освіти в початковій школі; уміння розробляти інтегровані уроки, тематичні дні з

курсу «Культура добросусідства» в початковій школі, які передбачають формування в учнів високого рівня толерантності та пріоритетності загальнолюдських цінностей; установки до інноваційності.

Ефективному упровадженню інтегрованого курсу сприяють розроблені навчально-методичні матеріали: модельна навчальна програма, зошити-посібники, укладені за регіональним принципом, методичні вказівки щодо використання навчально-методичного забезпечення інтегрованого курсу, дидактичні та методичні матеріали (текстові, творчі, практико-орієнтовані вправи, аудіо- та відеоматеріали), навчальні завдання до кожного тематичного тижня. Вони складають цілісний методичний комплекс для викладання курсу відповідно до вимог Концепції «Нова українська школа».

Підсумовуючи зазначене вище, стверджуємо, що інтегрований курс «Культура добросусідства», спрямований на набуття практичних навичок та компетентностей учнів, адаптований до викладання в Новій українській школі відповідно до цілей початкової загальної освіти, визначених у Державному стандарті, який передбачає формування не лише знаннєвого складника, а й зумовлює впровадження реалізації компетентнісного, діяльнісного та інтегрованого підходів. Із огляду на малу кількість шкіл, які нині реалізують інтегрований курс «Культура добросусідства: я досліджую світ» для 1–2 та 3–4 класів, та особливості його викладання вчителі для роботи потребують удосконалення фахової майстерності – окремої методичної підготовки на курсах підвищення кваліфікації, семінарах-тренінгах, посібників та навчальних ресурсів.

Проведена аналітично-дослідницька робота остаточно не вирішує проблему оновлення виховних систем з огляду на набуття досвіду співжиття суспільства за демократичними принципами для викладання у початковій школі. Перспективним напрямом вважаємо подальше розроблення змістового наповнення навчально-методичних посібників для успішного розвитку проєкту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балл Г. О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах) / Г. О. Балл. – К. – Рівне, 2007. – 172 с.
2. Державний стандарт початкової освіти. [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>
3. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
4. Кендзьор П. І. Полікультурне виховання учнів у системі діяльності загальноосвітнього навчального закладу / П. І. Кендзьор. – Київ, 2017. – С. 28. – Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/132487707.pdf>
5. Ковбасюк Т. Л. Моральні цінності сучасного виховання / Т. Л. Ковбасюк // Нова педагогічна думка. – 2019. – Том 100 № 4 – С. 152. DOI: 10.37026/2520-6427-2019-100-4-149-153. – Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.37026/2520-6427-2019-100-4-149-153>
6. Концепція Нової української школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nus.org.ua/>
7. Кострюков С. В. Формування демократичних цінностей студентської молоді в трансформаційний період : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук : спец. 09.00.10 / С. В. Кострюков. – К., 2004. – 6 с.
8. Культура добросусідства: я досліджую світ. Інтегрований курс для 1–2 класів. Збірка програм і методичних рекомендацій [Електронний ресурс] / Авт. кол-в : Араджионі М. А., Банах О. В., Воробець Г. З., Кравчук Л. В., Унгурян І. К., Чернишова Я. О. – К. : ТОВ «Прометей». – 2021 – с. 136–137. / Режим доступу : <https://idcir.com.ua/yuadoslidguysvit-1-2.pdf>
9. Культура добросусідства: я досліджую світ. Інтегрований курс для 3–4 класів. Збірка програм і методичних рекомендацій [Електронний ресурс] / Авт. кол-в: Араджионі М. А., Банах О. В., Воробець Г. З., Грек І. В., Замосянчук О. Л., Коломєєць Л. Г., Кравчук Л. В., Санковська І. М., Сиухіна О. М., Унгурян І. К., Чернишова Я. О. – К. : ТОВ «Прометей». – 2021 – С. 4 / Режим доступу: <https://idcir.com.ua/idoslidguysvit-3-4.pdf>
10. Мхитарян О. Д. Інтеграція навчання як фактор підвищення якості шкільної літературної освіти/ О. Д. Мхитарян // Вересень. – 2021. – № 3 (90). – С. 72. DOI: <https://doi.org/10.54662/veresen.3.2021.06>
11. Нова українська школа: порадник для вчителя / за ред. Н. Б. Бібік. – Київ : Літера ЛТД, 2018, с. 18.
12. Печенікова Л. М. Проблеми та перспективи міжкультурної комунікації в сучасних умовах [Електронний ресурс]/ Л. М. Печенікова // Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасного ВНЗ : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції; 15 березня 2016 року, м. Київ : КНЕУ, 2016. – С. 108. / Режим доступу: https://kneu.edu.ua/userfiles/Department_of_International_Economics_and_manageme/Strategij.pdf
13. Програма наскрізного інтегрованого курсу за вибором «Культура добросусідства» [Електронний ресурс]. – 2018 – Режим доступу: <https://idcir.com.ua/komplekt-program-kultura-dobrosusidstva-2018.pdf>
14. Ткачова Н. О., Варенко Т. К. Аксіологічний підхід у професійній підготовці майбутніх учителів [Електронний ресурс]. – 2009. – Режим доступу: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2009/7_2009/58.pdf.pdf

**PECULIARITIES OF THE INTEGRATED COURSE
«CULTURE OF GOOD NEIGHBORHOOD»
IN THE CONTEXT OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL**

Rybachuk Oksana,

educator,

Department of Theory and Methodology

of Preschool and Primary Education

Mykolaiv In-Service Teachers Training Institute

4-a Admiralska Street, 54001, Mykolaiv, Ukraine

oksana.rybachuk@moippo.mk.ua

The article updates the integrated course «Culture of good neighborhood» in Ukrainian primary school. The course was created to acquire students' skills and competencies in accordance with the goals of primary general education, defined by the State Standard.

This course as a part of the integrated course «I explore the world» according to the curriculum by Roman Shiyani has the aim of humanizing education and updating educational systems in view of social coexistence within democratic principles.

The methodology materials for Mykolaiv region teachers who teach this integrated course in 1–2 and 3–4 grades were created to apply in general secondary education institutions.

A description of training primary school teachers for implementing the integrated course «Culture of good neighborliness» in the Mykolaiv region is provided.

It has been proved that the effective facilitation of the integrated course «Culture of good neighborliness: I explore the world» is possible due to methodological and didactic support.

Keywords: *educational and didactic complex; Elementary School; integrated course «Culture of good neighborliness».*

REFERENCES

1. Aradzhyni, M. A., Banakh, O. V., Vorobets, H. Z., Hrek, I. V., Zamosianchuk, O. L., Kolomieiets, L. H. & Kravchuk, L. V. et al. (2021). *Kultura dobrosusidstva: ya doslidzhui svit. Intehrovanyi kurs dlia 3–4 klasiv. Zbirka prohram i metodychnykh rekomendatsii* [The culture of good neighborliness: I explore the world. Integrated course for 3–4 grades. Collection of programs and guidelines]. K.: TOV «Prometei», 8. Retrieved from: <https://idcir.com.ua/idoslidguyusvit-3-4.pdf> (ukr).
2. Aradzhyni, M. A., Banakh, O. V., Vorobets, H. Z., Kravchuk, L. V., Unhurian, I. K. & Chernyshova, Ya. O. (2021). *Kultura dobrosusidstva: ya doslidzhui svit. Intehrovanyi kurs dlia 1–2 klasiv. Zbirka prohram i metodychnykh rekomendatsii* [The culture of good neighborliness: I explore the world. Integrated course for 1–2 grades. Collection of programs and guidelines] K.: TOV «Prometei», 136–137. Retrieved from: <https://idcir.com.ua/yuadoslidguysvit-1-2.pdf> (ukr).
3. Ball, H. O. (2007). *Oriientyry suchasnoho humanizmu (v suspilnii, osvittii, psykholohichnii sferakh)* [Landmarks of modern humanism (in social, educational, psychological spheres)]. K.-Rivne, 172 (ukr).
4. Bibik, N. B. (Ed). (2018). *Nova ukrainska shkola* [New Ukrainian school]. Kyiv: Litera LTD, 18–19 (ukr).
5. Kendzor, P. I. (2017). *Polikulturene vykhovannia uchniv u systemi diialnosti*

zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu [Multicultural education of students in the system of activity of a general educational institution]. Kyiv, 28. Retrieved from: <https://core.ac.uk/download/pdf/132487707.pdf> (ukr).

6. Kontsepsiia Novoi ukrainskoi shkoly. (2016). [New Ukrainian school concept]. Retrieved from: <http://nus.org.ua/> (ukr).

7. Kostriukov, S. V. (2004). *Formuvannia demokratychnykh tsinnosti studentskoi molodi v transformatsiyni period* [Formation of democratic values of student youth in the transformation period]. (Extended abstract of doctor's thesis). K. (ukr).

8. Kovbasiuk, T. L. (2019). Moralni tsinnosti suchasnoho vykhovannia [Moral values of modern education]. *Nova pedahohichna dumka*, 4 (100), 149–153, DOI: <http://dx.doi.org/10.37026/2520-6427-2019-100-4-149-153> (ukr).

9. Law of Ukraine «On Education». (2018). Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (ukr).

10. Mkhytarian, O. D. (2021). Intehratsiia navchannia yak faktor pidvyshchennia yakosti shkilnoi literaturnoi osvity [Integration of learning as a factor in improving the quality of school literary education]. *Veresen*, 3 (90), 72. DOI: <https://doi.org/10.54662/veresen.3.2021.06> (ukr).

11. Pechenikova, L. M. (2016). Problemy ta perspektyvy mizhkulturnoi komunikatsii v suchasnykh umovakh [Problems and prospects of intercultural communication in modern conditions]. *Stratehii mizhkulturnoi komunikatsii v movnii osviti suchasnoho VNZ*. Kyiv: KNEU, 108. Retrieved from: https://kneu.edu.ua/userfiles/Department_of_International_Economics_and_manageme/Strategij.pdf (ukr).

12. Prohrama naskriznoho intehrovanoho kursu za vyborom «Kultura dobrosusidstva». (2018). [The program of end-to-end integrated course of choice «Culture of good neighborliness»]. Retrieved from: <https://idcir.com.ua/komplekt-program-kultura-dobrosusidstva-2018.pdf> (ukr).

13. State standard of primary education. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> (ukr).

14. Tkachova, N. O. & Varenko, T. K. (2009). Aksiolohichni pidkhid u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv [Axiological approach in professional training of future teachers]. Retrieved from: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2009/7_2009/58.pdf (ukr).